

Hållbar utveckling – vem är och bör vara ansvarig?

Anders Urbas och Claes Malmberg, Högskolan i Halmstad

Inledning

”Vill du köpa till en plastkasse?”

Frågan ställs till oss som konsument på stormarknaden. Som enskilda samhällsmedborgare – individer – förväntas vi bidra till en hållbar utveckling genom att i vardagen ta ansvar för vår gemensamma miljö. Vi förväntas exempelvis källsortera våra sopor och klimatkompensera vid flygresan. På Internet finns mängder av verktyg där vi kan mäta vår egen klimatpåverkan. Med hjälp av verktygen kan vi, genom en slags moralens matematik, räkna ut vilken effekt våra val och vårt handlande har på vår gemensamma miljö. De flesta flygbolags hemsidor (exempelvis www.sas.se, www.klm.com) erbjuder oss att klimatkompensera för våra flygresor. Koldioxidutsläppen för en resa mellan Köpenhamn och Malaga motsvarar 220 kg koldioxid och klimatkompensationen kostar strax under 20 kronor. Om man flyger med KLM går pengarna till ett hållbart skogsplanteringsprojekt i Panama som förvandlar nedbrutna betesmarker till tropisk skog. Om man i stället flyger med SAS går pengarna till vindkraftsprojekt i Kina och Indien. Det finns många andra exempel som visar hur individer kan göra insatser för vår gemensamma miljö. På skolor runt om i landet anordnas projekt som exempelvis ”Gå och cykla till skolan” (www.gaochcykla.se) som syftar till att skapa såväl bättre hälsa som miljö. Skolklasser och elever samlar på gröna och orange prickar som de får när de gör rätt handlingar och de som får flest får ett pris och kanske även ett bättre klimatsamvete. I WWFs klimatkalkylator (www.klimatkalkylatorn.se) kan vi ta reda på hur stora växthusgasutsläpp vår livsstil orsakar.

Exemplen visar att såväl barn som vuxna förväntas och uppmuntras att i vardagen tänka och agera utifrån hållbar utveckling.

Detta klimat- och miljötankande gäller inte minst när vi handlar i affärer. När vi väl har bestämt vad vi ska ha och ska betala i kassan möts vi numera ofta (åtminstone 2018 när den här texten skrivs) av försäljarens fråga om vi vill köpa till en plastkasse. Genom små och strategiskt utplacerade skyltar informeras vi dessutom om plastkassarnas negativa inverkan på miljön. I detta läge kan (förväntas) vi välja bort platskassen till förmån för något mer miljövänligt alternativ (om nu något sådant finns tillgängligt). Vi har ju alla gemensamt ansvar för framtida generationer och vår planet.

Individuellt ansvar och politisk styrning

Den enskilda samhällsmedborgarens centrala roll gällande hållbar utveckling ligger i linje med en omfattande politisk nyorientering under de senaste 20-30 åren som bestått i att

politikens roll tonats ner samtidigt som individens val och ansvar för sig själv och samhället lyfts fram som allt viktigare. Den benämns nyliberalism och hade på 80-talet starka företrädare hos exempelvis den engelska premiärministern Margeret Thatcher och den amerikanska presidenten Ronald Reagan. En konsekvens av nyliberalismen är bland annat försäljningar av statliga företag, avskaffande av statliga monopol och ett ökat privat inslag på välfärdsområdet. Uppfattningen att det fanns för mycket politisk styrning och en för stor offentlig sektor uttrycks exempelvis i kommuners hantering av skola och omsorg som idag mer än förr kan karaktäriseras av valfrihet och i vissa fall även av marknadsorientering. Denna politiska trend är vida omdebatterat som new public management (NPM). Samhällstrendens idémässiga kärna kan illustreras med hjälp av en viktig förändring inom välfärdssektorn, nämligen införandet av olika typer av valfrihetssystem.

Den 1 januari 2009 trädde *Lagen om valfrihetssystem (LOV)* ikraft. Sedan dess har olika typer av valfrihetssystem införts inom exempelvis vården, skolan och omsorgen. Förenklat innebär valfrihetssystemen att olika typer av utförare (offentliga och privata) ska konkurrera på en marknad och att individerna genom aktiva och upplysta val ska välja exempelvis skola och vårdcentral. Individernas val eller icke-val av utförare, snarare än politiska beslut, ska leda till att utförare som håller hög kvalitet blir kvar samtidigt som utförare som inte håller måttet slås ut från marknaden. Tanken med valfrihetssystemen är därtill att individens val ska leda till bättre kvalitet och ökad effektivitet sett utifrån både individens perspektiv och utifrån ett samhällsperspektiv (Urbas m.fl. 2015). Detta gäller naturligtvis även frågan om hållbar utveckling där vi som enskilda individer förväntas ta ansvar genom att i vardagen agera miljövänligt genom att sortera våra sopor, cykla istället för att ta bilen, betala en extra avgift när vi flyger och välja bort plastkassen då vi handlar i butik.

Låt oss stanna kvar i butiken och frågan om plastkassen. En närmare granskning visar nämligen att det hela är något mer komplicerat än en situation där en miljömedveten handlare satt upp en skylt om plastkassarnas inverkan på miljön och därtill frågar om kunden ska köpa en plastkasse eller inte. Situationen, som ytligt sett ser ut att röra sig om ett samspel mellan två individer, har uppstått på grund av att politiken är närvarande. I det här fallet består den av kollektiva beslut som är bindande för EU-medborgarna. Den Europeiska unionen (EU) beslutade, genom ett direktiv 2015, att alla medlemsstater ska vidta åtgärder för att varaktigt minska förbrukningen av tunna plastkassar. Bakgrunden till direktivet är bland annat den negativa inverkan plastkassar har på djur, natur, människor och samhälle.

Nedskräpning är ett samhällsproblem som inte bara får konsekvenser för djur och miljö utan även påverkar ekonomi och sociala sammanhang negativt. Hur stort problemet med nedskräpning är i Sverige saknas det underlag om, men plast utgör en allt större andel av den totala mängden skräp som slängs i vår stadsmiljö och i vår havsmiljö är plast det absolut vanligaste skräpet. Mätningar och analyser som har gjorts visar att plastpåsar är vanliga bland plastskräpet (Naturvårdsverket 2016:6).

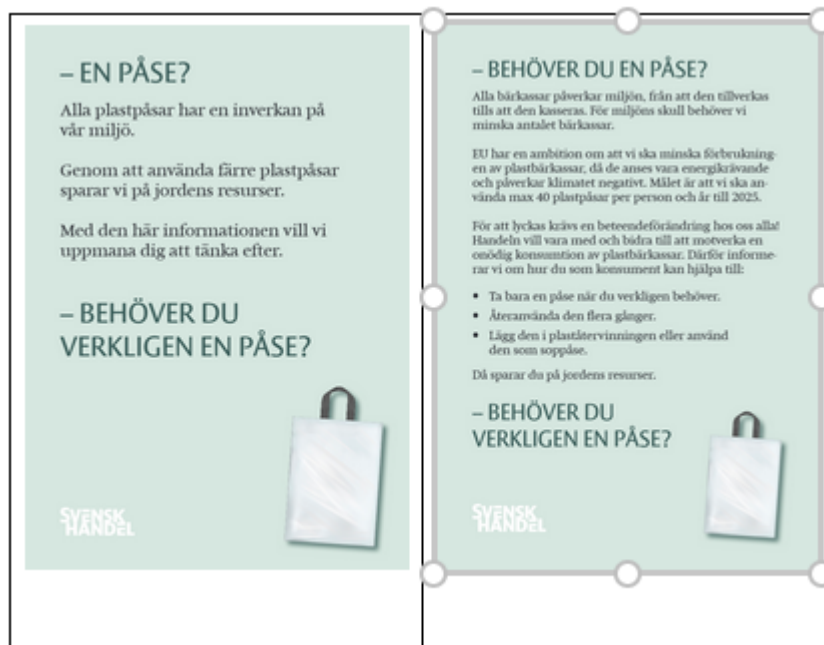
År 2015 gav regeringen Naturvårdsverket i uppdrag att utreda och utveckla ett förslag som innebar ett genomförande av EU-direktivet (Regeringen 2015). Naturvårdsverket redovisade uppdraget i *Minskad förbrukning av plastbärkassar. Redovisning av regeringsuppdrag* (Naturvårdsverket 2016). Man föreslog bland annat att ”krav ställs på de producenter som tillhandahåller plastbärkassar till konsumenter eller andra användare, om att ta ut ett lägsta pris om 5 kr per plastbärkasse” (Naturvårdsverket 2016:6). Regeringen valde dock i *Förordningen (2016:1041) om plastbärkassar* att endast fastslå informationsplikt för handlarna.

2 § Förordningen innehåller bestämmelser om skyldighet att informera och rapportera om plastbärkassar och deras miljöpåverkan i syfte att minska förbrukningen av sådana kassar och därmed minska nedskräpning och främja ett mer effektivt resursutnyttjande.

6 § Den som i en yrkesmässig verksamhet tillhandahåller plastbärkassar till konsumenter ska informera om

- 1. plastbärkassars miljöpåverkan och fördelarna med en minskad förbrukning av plastbärkassar, och*
- 2. åtgärder som kan vidtas för att minska förbrukningen.*

Den nya bestämmelsen innebar bland annat att *Svensk Handel* dels utarbetade information och tips till handlare, dels tog fram exempelskyltar (Figur 1) som kan användas i butik för att uppfylla informationsplikten (Svensk Handel 2017).

Figur 1. Så här såg Svensk Handels informationsskyltar ut.

Den här frågan - försäljning, köp och information om plastkassar och deras inverkan på miljön - är intressant eftersom den tydliggör hur du som lärare kan resonera om ansvaret

för hållbar utveckling. Som beskrivningen ovan visar handlar frågan om plastkassarna inte endast om den enskilda handlarens vilja om att informera och eventuellt sälja plastkassar eller om den enskilda kundens möjlighet att välja (bort) plastkassar. Politiken, utformad av EU och den svenska regeringen, är direkt involverad genom att samspelet mellan försäljaren och köparen regleras av bland annat informationsplikten. Men politiken hade naturligtvis inte behövt stanna där. Naturvårdsverket ville gå ett steg längre och föreslog att minipriset för en plastkasse skulle regleras politiskt. Så blev inte fallet i Sverige. Den politiska regleringen skulle alltså kunna vara mer strikt. I andra länder har man förbjudit användandet av plastkassar. Följande rapporterades av SVT Nyheter 2016:

Franskt förbud

Även i Frankrike försöker myndigheterna nu minska användandet av plast och har sedan den 1 januari 2016 infört ett förbud mot att lämna ut plastbärkassar, såväl gratis som mot betalning. Än så länge omfattar förbudet inte ost och bakverk – men den 1 januari 2017 ska all plast vara borta från handeln.

Frankrikes regering anser att man utöver att gynna miljön även kan tjäna pengar på plastförbudet, då man istället för att importera billiga plastpåsar från Kina nu kan låta franska företag producera biologiskt nedbrytbara påsar av majs eller potatis.

Förbud mot plast

Andra länder har tagit ytterligare ett steg mot ett totalt plastförbud och i Sydafrika riskerar man böter och till och med fängelse om man som handlare lämnar ut den tunnaste sortens plastpåse.

Individ, politik och hållbar utveckling

Exemplet med platsbyggen, ansvarsvarfrågan och hållbar utveckling handlar i grunden om distinktionen mellan individ och kollektiv eller mer precist om det är individen eller politiken som ska ansvara för och styra samhällsutvecklingen.

Ibland hörs uppfattningar om att politik är något främmande för och långt borta från människors liv och vardag. Men är det egentligen så? Eftersom de situationer vi befinner oss i är politiskt reglerade i någon mån omgärdas vi ständigt av politik. Det finns bestämmelser om vad vi får göra mot varandra i hemmet, hur vi ska agera i trafiken och vad som gäller för de inkomna eller upprättade handlingar som hanteras av svenska myndigheter. Regeringsformen säger att ”Domstolar samt förvaltningsmyndigheter och andra som fullgör offentliga förvaltningsuppgifter ska i sin verksamhet beakta allas likhet inför lagen samt iaktta saklighet och opartiskhet” (RF 1:9). Det ställer höga krav på alla som utför sådana uppgifter. Som lärare arbetar man inom en politiskt styrd organisation och ska då genomföra de beslut som våra politiker har fattat.

Politik är alltså betydligt mer än spektakulära utspel, twitterinlägg och skandaler med efterföljande debatter i TV-soffor. Politik är i det här perspektivet auktoritativ fördelning av

värden (Easton 1979, 1991). Eller enklare uttryckt med Lewins ord: ”Politik består av kollektiva beslut, som är bindande för alla i gruppen” (2015:13). Den typen av politik kommer vi inte undan, även om olika samhällsområden är reglerade i olika omfattning. En fråga som bör noteras i sammanhanget är vem eller vilka som fattar de beslut som sedermera är bindanden för folket. En central skiljelinje går mellan demokrati och icke-demokrati, det vill säga att politiken kan vara demokratisk eller icke-demokratisk. Vi kan återvända till ovanstående formulering och vidareutveckla den: ”Vill man tala om ’demokratisk politik’ eller kort sagt demokrati får man ändra slutet av meningen och säga att besluten är bindande för ’alla som varit med och fattat dem’” (Lewin 2015: 13).

När det gäller platskassen, ansvarsfrågan och hållbar utveckling så kan uppdelningen mellan individ och politik användas till att göra en övergripande kategorisering. Vi kan tänka oss en undervisningssituation i klassrummet där vi har fokus på dels den *empiriska* frågan om hur det ser ut gällande ansvar för vårt framtida samhälle och miljö, dels på den *normativa* frågan om vem som bör styra och ha ansvar för hållbar utveckling. Vi kan laborera med den *normativa* frågan om det ska vara upp till individen att avgöra om en plastkasse ska köpas eller om våra politiker ska bestämma att förbjuda plastkassar. Vi kan därtill försöka reda ut den *empiriska frågan* om hur det faktiskt ser ut. Vi kan exempelvis skapa ett underlag för fördjupad reflektion genom att göra jämförelser mellan olika länder. Ligger ansvaret på individen eller finns det någon sorts mellanvariant, som i Sverige med den obligatoriska informationsplikten för handlarna men utan något annan reglering? Är det kanske så att politiker i andra länder infört ett förbud mot användandet av plastkassar?

Uppdelningen mellan individ och politik är en renodling och i den har inte företag nämnts. De är förstas viktiga aktörer på den politiska arenan och har eget ansvar samtidigt som de är underställda politikens regler. Renodlingen kan dock användas för att analysera och diskutera olika typer av samhällsfrågor och inte minst frågan om hållbar utveckling. Uppdelningen används dessutom ganska ofta. I *Hållbar utveckling – ämnesdidaktisk tematisering för grundskolan* fastslår Per och Louise Sund (2017) att:

Ansvar för en mer hållbar utveckling på alla samhällsnivåer är därför alltid ett delat ansvar mellan de ansvariga för samhällsbyggandet på policynivå och den enskilda medborgaren. Det räcker inte med att samhället förändras strukturellt eller att individen lever mer ekologiskt. Ansvarsfrågan och genomförandet är delat mellan politiker, andra maktbavare och den enskilda konsumenten (sid. 21).

För att öka spänsten i diskussionen om hållbar utveckling utifrån ett både empiriskt och ett normativt perspektiv krävs dock att uppdelningen mellan individ och politik kompletteras och utvecklas. I klassrummet kan man med fördel belysa perspektiven, särskilt det normativa, genom att använda värderingsövningar som introducerades i del 1 och 3 i modulen. Ett exempel på värderingsövning som får eleverna att diskutera ansvarsfrågan är följande: Vem eller vilka tycker du bör ha huvudansvaret för att klimatförändringen hindras? A) Riksdag och regering, B) Företag, C) Individen eller D) Annan.

Politisering, avpolitiserings och hållbar utveckling

Beskrivningen av plastkassens vara eller inte vara är ett exempel på hur en fråga kan politiseras eller avpolitiseras. Colin Hay har, bland annat i boken *Why We Hate Politics* (2011), utvecklat ett analysredskap för att studera politisering respektive avpolitiserings. För att förklara processerna börjar han med att definiera politik genom fyra kriterier. Det första, säger han, är att politik utmärks av att människor, i olika situationer, har möjlighet att välja mellan alternativ (*politics as choice*). Det andra innebär att politik utmärks av situationer där människor har kapacitet att förändra (*politics as the capacity for agency*), alltså i situationer där aktörer har möjlighet att göra skillnad (Hay 2011:66). Motsatsen, situationer som inte kan förändras av människor, är icke-politiska. Det tredje kriteriet som Hay för fram innebär att politik utmärks av situationer där olika alternativ diskuteras och skärskådas (*politics as deliberation*). Det innebär att en fråga som inte lyfts fram och debatteras utifrån olika perspektiv inte är politisk. Det fjärde är att politik utmärks av att beslut som tas på något sätt, direkt eller indirekt och på lång sikt eller kort sikt, påverkar och får konsekvenser för fler än en enskild individ (*politics as social interaction*).

Med utgångspunkt i Hays definition av politik kan vi tala om frågor, ämnen och områden, exempelvis hållbar utveckling, som antingen politiska eller icke-politiska. Det är inte minst viktigt utifrån uppdelningen mellan demokrati och icke-demokrati. Det beror på att förekomsten av politik är en förutsättning för demokrati. Vi kan ha politik utan demokrati men inte demokrati utan politik då politik är ett sätt att bestämma om de beslut som är bindande för folket.

Hay knyter politisering och avpolitiserings till tre sfärer (Figur 2):

1. den formella politiska sfären (governmental sphere)
2. den offentliga sfären (public sphere)
3. den privata sfären (private sphere).

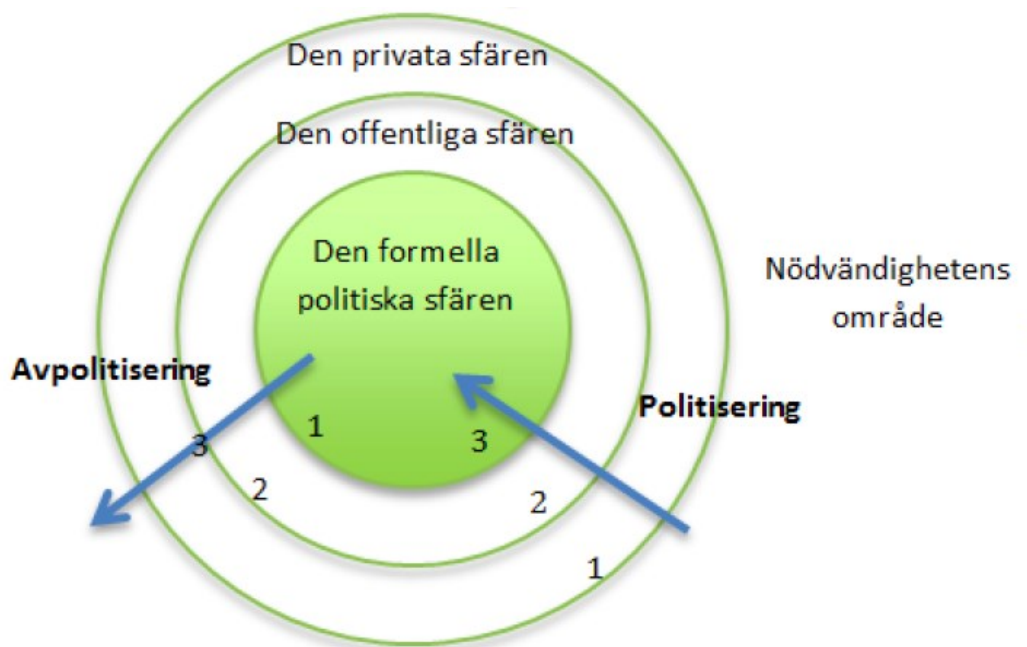
Alla sfärerna är politiska men i olika omfattning. Var och en av de här tre sfärerna är, enligt Hay, politiserad i en mindre omfattning än den föregående. Utanför dessa tre politiska sfärer finns en icke-politisk sfär, nämligen (X) nödvändighetens område (*the realm of necessity*). Nödvändighetens område utmärks av dess icke-politiska karaktär såtillvida att det handlar om situationer där det inte finns några valalternativ, någon debatt eller några möjligheter till förändring..

Med utgångspunkt i ovanstående kan frågor politiseras på tre olika sätt:

Politisering 1: När ett ämne överförs från nödvändighetens område till den privata sfären.

Politisering 2: När ett ämne överförs från den privata sfären till den offentliga sfären.

Politisering 3. När ett ämne överförs från den offentliga sfären till den formella politiska sfären.

Figur 2. Politisering och avpolitiserin utifrån tre politiska sfärer och nödvändighetens område (Baserad på Hay 2011:80)

Politisering 1 utgör den första formen av politisering och innebär en överföring av ämnen från nödvändighetens område till den privata sfären. Denna överföring innebär helt enkelt att ämnena nu – till skillnad från tidigare – bli möjliga att diskutera, skärskåda och förändra genom människors beslut. Hay uttrycker på följande sätt:

Enkelt uttryckt, frågor blir politiserade när de, från att inte ha varit, blir föremål för deliberation, beslutsfattande och agenskap (vår översättning). (Hay 2007: 81).

Politisering 1 innebär alltså att ”det måste vara så här” och ”det kan inte förändras” byts ut mot ”det kan vara på andra sätt” och ”det går att förändra”. Det kan handla om att traditionellt bundna frågor blir föremål för diskussion. För inte så länge sedan var rökt ål en självklar delikatess på julbordet (och för många är den fortfarande det). Numera diskuteras det om det är rätt att äta denna hotade och allt ovanligare art. Hay själv lyfter fram en rad olika exempel som när religiös auktoritet och religiösa tabun ifrågasätts och genom beslut ersätts med något annat eller som när människors kapacitet att förändra rådande tillstånd utvidgas genom vetenskapliga och teknologiska framsteg (Hay 2007: 81).

Politisering 2 är nästa form av politisering och innebär att ämnen som tidigare kanske varit uppe för diskussion i den privata sfären nu debatteras offentligt, dvs. i den offentliga sfären (Hay 2007:81). Men det kan också handla om när ämnen som det varit tyst om blir offentligt uppmärksammade och debatterade. Det kan handla om att enskilda elever som är vegeterianer går samman och ställer krav på mer och bättre vegetarisk mat i skolmatsalen

eller om att cykelpendlare ställer krav på cykelgarage, omklädningsrum och duschmöjlighet på arbetsplatsen. Som exempel lyfter Hay fram olika typer av sociala rörelser som försöker uppmärksamma och medvetengöra övriga medborgare på problem som inte tas upp i den offentliga debatten. Ett dagsaktuellt exempel på den här typen av politisering är #metoo såtillvida att #metoo inneburit att problem som under lång tid funnits i det dolda lyfts fram och hamnat i centrum för det offentliga samtalet.

Politisering 3 är den avslutande formen av politisering. Den innebär att ämnen överförs till den formella politiska sfären – dvs. det som i vardagen lite slarvigt likställs med politiken – och blir föremål för politiska beslut av olika slag (Hay 2007: 82). Politisering 1 kan precis som övriga former av politisering ta sig olika uttryck. Ett exempel är när det formella politiska systemet inför ny lagstiftning på områden som tidigare inte har reglerats utan varit föremål för enskilda individers och familjers beslut. Ett exempel är att det 1989 blev obligatoriskt enligt lag att använda katalysator på bensindrivna personbilar i Sverige. Innan dess var det upp till den enskilda konsumenten att välja bensindriven bil med eller utan katalysator. Ett annat exempel är följande nyhet från Dagens Nyheter (1992-02-13):

Att tillverka freon stoppas sista december 1995 i stället för år 2000, som 71 länder kom överens om 1987 i Montreal. Många länder har redan tidigarelagt förbudet. Miljörörelser och oppositionspolitiker sade på onsdagen att de var ganska nöjda med Bushs [dåvarande president i USA] beslut, men att det kom för sent och inte var tillräckligt.

Föräldrabalkens (1949:381) förbud mot kroppslig bestraffning av barn (barnaga) är illustrativt. Förbudet från 1979 innebar att ett agerande som tidigare kunde bestämmas av föräldrarna (den privata sfären) lyftes upp, debatterades och sedermera förbjöds av politiker (den formella politiska sfären). Ett annat exempel är då politiker genom styrmedel som subventioner och skatter försöker främja eller stävja olika typer av beteenden i samhället. Det kan handla om allt från medborgarnas vardagliga beteenden gällande sådant som valet av transportmedel och dagliga konstvanor till större frågor som valet att skaffa barn eller inte (jfr. Hay 2007:82).

Frågor, ämnen och områden kan alltså politiseras på tre olika sätt. Trenden under senaste decennierna har dock varit avpolitisering. Avpolitisering är naturligtvis motsatsen till politisering och innebär:

- Avpolitisering 1: När ett ämne överförs från den formella politiska sfären till den offentliga sfären.
- Avpolitisering 2: När ett ämne överförs från den offentliga sfären till den privata sfären.
- Avpolitisering 3: När ett ämne överförs från den privata sfären till nödvändighetens område.

Avpolitisering 1 innebär om vi följer tidigare beskrivning att ett ämne överförs från den formella politiska sfären till den offentliga sfären. Ansvarsfrågan utgör, enligt Hay, här en

viktig dimension. Politiken eller rättare sagt våra politiker kan på olika sätt överföra ansvaret för olika frågor till andra samhällsaktörer. Detta är alltså en omvänd process gentemot politisering 3. Istället för styrning och reglering genom lagstiftning, skatter och subventioner kan politikerna välja att ta bort lagstiftning på ett område och samtidigt tydliggöra att ansvaret för exempelvis miljön ligger på företag och organisationer (Hay 2007: 84). Ett exempel är avregleringen av elmarknaden i 90-talets Sverige. Den innebar att konsumenterna fritt kan välja elleverantör. Men framför allt innebar den att el kan handlas och prissättas på en öppen marknad där såväl import som export tillåts. Tanken var att marknaden, i stället för statliga regleringar, skulle leda till effektiviseringar och att elproduktionen skulle ske där det var billigast att producera el.

Om vi följer ovanstående resonemang så innebär avpolitisering 2 att ett ämne överförs från den offentliga sfären till den privata sfären. Överföringen kan innebära en rad olika saker och ta sig olika uttryck. Hay lyfter återigen fram ansvarsfrågan som en central aspekt och exemplifierar med miljöförstörelsproblemet där ansvaret läggs på individen snarare än på den formella politiska sfären. Problemet med miljöförstöring ska inte hanteras av politikerna genom olika typer av regleringar och bestämmelser eller av att företagen tar sitt ansvar utan av individerna och deras beslut i vardagen (Hay 2007:85). Det kan exemplifieras med klimatkompensation för flygresor som vi beskrev i början. Ansvaret förläggs till individen och tas inte direkt av flygbolagen. Flygbolagen visar sitt ansvar genom att möjliggöra för resenärer att klimatkompensera. Politikerna kan visa annan typ av ansvar och förändra regler genom att låta företagen klimatkompensera eller genom att höja flygskatten.

Avslutningsvis så har vi avpolitisering 3. En viktig aspekt gällande avpolitisering 3 är att den ofta är ouppmärksam samtidigt som den utgör den mest definitiva formen av avpolitisering (Hay 2007:86). Avpolitisering 3 innebär helt enkelt att ämnen som på något sätt har varit politiska placeras i den icke-politiska sfären, det vill säga i nödvändighetens område. Denna form av avpolitisering innebär att ämnen hamnar i ett ”så-måste-det-vara-läge” genom att ämnena betraktas som omöjliga att förändra genom mänskligt agerande. Det är detta Helen Hasslöf, i del 2 av modulen, säger med att gymnasieungdomar är medvetna om dagens miljöfrågor men tycker det är svårt, eller omöjligt att göra något för att undvika en miljökollaps. Hay uttrycker det enligt följande:

Den här typen av depolitisering innebär förnekelse av möjlighet till deliberation, beslutsfattande eller agentskap. (Hay 2007:87)

Den här formen av avpolitisering kan ske på olika sätt. En viktig aspekt här är att det inte endast handlar om ämnen, frågor eller områden som människor faktiskt inte kan förändra genom gemensamma ansträngningar och beslut. Snarare tvärtom. Den här formen av avpolitisering är ofta mer sofistikerad och subtil på så vis att den kan innebära att människor tror att vissa saker måste vara på ett visst sätt och att förändring är omöjlig. Det innebär alltså att frågor, ämnen och områden särskiljs från sådant som utmärker politiken, det vill säga situationer där människor kan diskutera, välja och besluta mellan olika alternativ (Hay 2007:87) och att vi hamnar i ett ”så-måste-det-vara-läge”.

På vilket sätt är det här relevant för skolan?

Det är alltså möjligt att betrakta olika ämnen som politiska eller icke-politiska. Det är därtill möjligt att över tid se hur dessa politiseras eller avpolitiseras. Men på vilket sätt är då detta relevant för skolan? Jo, politisering och avpolitisering utgör kategorier som kan användas för att diskutera och analysera makt och ansvar gällande i stort sett alla ämnen som vi kan tänka oss, inklusive hållbar utveckling och plastkassens vara eller icke-vara. Låt oss ge tre exempel:

Exempel 1. Vi kan med hjälp av våra kategorier ställa, diskutera och försöka besvara olika *normativa frågor, dvs. om hur vi anser det bör vara.* Vi kan ta exemplet med plastkassen: Vem eller vilka bör vara ansvarig för att få ner (eller upp) användandet av plastkassar i vårt samhälle? Bör ansvaret ligga på den formella politiska sfären och våra politiker i form av lagstiftning och annan reglering eller bör ansvaret ligga på företag, organisationer och kanske enskilda konsumenter? Eller är det kanske så att vi bör eftersträva ett delat ansvar mellan olika aktörer? Om svaret är ja, hur skulle då en sådan önskvärd ansvarsfördelning se ut?

Exempel 2. Vi kan med hjälp av våra kategorier även ställa och försöka besvara olika typer av *empiriska frågor, dvs. om hur det är.* Vi kan återigen använda exemplet med plastkassen. Hur är ansvaret för att få ner (eller upp) användandet av plastkassen fördelat? Vi har i beskrivningen ovan sett hur ansvaret för att minska användningen av plastkassen i Sverige har gått från att vara placerat hos enskilda individer (den privata sfären) i rollen som konsumenter till att vara delat då politikerna (den formella politiska sfären) genom *Förordningen (2016:1041) om plastbärkassar* numera reglerar hur företag (den offentliga sfären) ska agera. Det skulle dock kunna ha sett annorlunda ut: Naturvårdsverket föreslog, som tidigare beskrivits, en bestämmelse om ”ett lägsta pris om 5 kr per plastbärkasse”, vilket dock inte infördes. Vi vet också att politikerna i vissa länder har gått längre och förbjudit användningen av plastkassar, vilket inneburit att ansvaret placerats i den formella politiska sfären snarare än i den offentliga eller privata sfären.

Exempel 3: Våra kategorier kan också användas för att identifiera och problematisera då olika typer av samhällsaktörer – exempelvis politiker, multinationella företag eller religiösa ledare – strävar efter och kanske lyckas med att avpolitisera ämnen genom att placera dessa i nödvändighetens område. Vi har alla varit i situationer där drivande aktörer i ofta tidspressade situationer hävdar att ”vi måste göra så här”, ”det går inte ändra på”, ”vi måste anpassa oss eftersom alla gör så” och ”det är nödvändigt att”. Samma sorts argumentation återfinns självklart i ett större samhällsperspektiv: ”Det är nödvändigt att” och ”Vi måste” är vanliga uttryck från bland andra politiska makthavare och företagsledare. Och om argumentationen fungerar – dvs. om påståenden om ”nödvändigt” och ”måste” accepteras så avpolitiserar ämnen genom att placeras i nödvändighetens område: *det måste ju vara så då det inte finns några alternativ, vilket innebär att vi inte kan förändra situationen.* En direkt konsekvens av att ett ämne görs icke-politiskt är att politiskt deltagande i alla dess tänkbara former omöjliggörs i det aktuella fallet. Finns inte politik så kan vi inte delta politiskt eller demokratiskt då politik är en förutsättning för demokrati. Vi hamnar i en situation med

acceptans och anpassning till rådande läge – inte samhällsförändring genom individuellt och kollektivt engagemang och deltagande.

Referenser

Easton, D (1979). *A Framework for Political Analysis*. London: Prentice Hall.

Easton, D (1991), Political Science in the United States – Past and Present. I Easton, D m.fl. (eds.). *The Development of Political Science – A Comparative Survey*. London & New York.

Föräldrabalk (SFS 1949:381).

Förordning om plastbärkassar (SFS 2016:1041).

Hay, C (2011). *Why We Hate Politics*. Cambridge: Polity Press

Lewin, L (2015). *Statsvetenskapens grunder*. Lund: Studentlitteratur.

Naturvårdsverket (2016). *Minskad förbrukning av plastbärkassar. Redovisning av regeringsuppdrag. Ärendenr NV-08250-15*

Regeringen (2015). *Uppdrag om minskad förbrukning av platsbärkassar. M2015/03967/Ke*

Sund, P och Sund, L (2017). *Hållbar utveckling – ämnesdidaktisk tematisering för grundskolan*. Stockholm: Liber.

Lag om valfrihetssystem (SFS 2008:962).

Svensk Handel (2017) *Nya regler kring plastkassar*. Hämtad från www.svenskhandel.se 20180112.

SVT Nyheter (2016) *Förbud mot plastkassar i flera länder*. Hämtad från www.svt.se 20180112.

Urbas, A m.fl. (2015). Valfrihetssystem inom primärvården och personer med intellektuell funktionsnedsättning – en kunskapsöversikt, i *Nordisk administrativ tidskrift*. nr 2./2015, 92 årgång.